

Pascal en wij door Lenders in het Rolduc 's jaarboek van 1962

Midden onder de vakantie, op 19 augustus, was het juist drie eeuwen geleden dat de homo universalis Blaise Pascal op 39-jarige leeftijd stierf. Nu allerwegen herdenkingsartikelen geschreven worden ter ere van dit genie — onmiskenbaar een der grootsten — wil Rolducs Jaarboek een poging doen om de banden te overwegen, die deze jonge 17de-eeuwer met ons, moderne jonge mensen, binden. Een gemakkelijke taak is dit bij lange na niet. Wel biedt Pascal menig aspect dat ons aanspreekt: onder zijn tijdgenoten zoekt men tevergeefs naar iemand die actueler is dan hij. De moeilijkheid is echter om hem te grijpen in wat de jongeren van onze dagen voor verteerbare levenskost houden.

Bij zijn publicistische arbeid gaan wij niet licht te rade. Die bevat immers óf werk van te specialistisch-wetenschappelijke aard, óf behandelt problemen die er niet meer zo toe doen — of we stuiten op de raadselachtige *Pensées*. En ook zijn leven fascineert ons amper. Goed, hij moge een formidabel wis- en natuurkundige zijn geweest, die het natuurwetenschappelijk denken blijvend met belangrijke ontdekkingen heeft verrijkt, een handig uitvinder en een glad ondernemer, een man van de wereld en een streng asceet, een zeldzaam dynamische figuur en een bezonken contemplatief, een godgeleerde en een denker: verblind raken wij door die veelzijdigheid niet, omdat wij daarin nergens met hem verwantschap voelen. Pascal is nooit echt jong geweest. Het kind Pascal, dat op de tegels van zijn kinderkamer streepjes en kringetjes tekent in plaats van te ravotten en kattenkwaad uit te halen, is reeds een geleerde.

Niettemin staat Blaise Pascal dicht bij ons. Middeleeuwer nog, inderdaad, in vele opzichten, is hij van de andere kant onweersprekelijk een der onzen. Stellen wij ons eens voor, hoe hij zich als onze tijdgenoot zou hebben gedragen. Hij zou dan ongetwijfeld een diepe bewondering hebben gekoesterd voor de grandeur van onze technische beschaving. Er school in hem een bekwaam technicus, die voor zijn vader een rekenmachine bouwde, te Port-Royal een pompinstallatie plaatste en enkele maanden voor zijn dood een oplossing zocht voor het Parijse verkeersprobleem. De verkenning van de makrokosmos, waarover hij voor zijn tijd met veel kennis van zaken geschreven heeft, zou hij hebben toegejuicht, wellicht op Cape Canaveral een leidende rol hebben gespeeld. Geen gebied zou hij het menselijk weten hebben ontzegd, het grote en het kleine niet, het levende en het dode niet — de mens vooral niet, over wiens grootheid en kleinheid, leven en dood hij zijn diepzinnigste gedachten schreef. Alleen de atoomcentra, de hollen waar de moderne Holofernes zijn helse wapenen smeedt, zouden hem met afschuw hebben vervuld, zoals zij ons met afschuw vervullen.

De mens vooral niet, zeiden wij. De hedendaagse mens leeft in een comfort als de geschiedenis niet kan aanwijzen, en toch wist hij zich zelden zo broos en zo kwetsbaar. Zich de dreigende gevaren bewust, slaat angst hem om het hart. Of ook zit de geestelijke en materiële overdaad hem zo hoog, dat spleen zich van hem meester maakt, verveling, en ongecompliceerde aanvaarding van het levensgeluk hem als kinderachtig voorkomt. De angst heeft Pascal gekend als weinig anderen, al lijkt de gapende afgrond aan zijn linkerkant een bedenkensel van de romantiek. Hij zou de bange kreet van onze bedreigde Jonas hebben verstaan. Zijn theorieën

over de verstrooiing zouden hem in staat hebben gesteld iets aan te voelen van wat de makers van *La Dolce Vita* en *La Notte* hebben bedoeld, de walging als gifplant op de mesthoop van de vooruitgang, uitgebraakt door Sagan, Claus, Mulisch en vele anderen. De ontluisterde mens van Mauriac en Graham Greene, de haat-mens van Sartres *Huis clos*, de seksueel geobsedeerde zelfs van Tennessee Williams, zij zouden hem nauwelijks hebben verbaasd, evenmin als Ionesco's afgrijselijke rhinoceros, Aldous Huxley's schrijnende fantasterijen over een nieuwe wereld, zo oud als de mensheid. Want zo is de mens, vroeger en altijd, wanneer hij overgelaten wordt aan zichzelf en zijn koninklijke rede.

Van de plastische kunsten was Pascal slecht op de hoogte; als kortzichtig aanhanger van Port-Royal sprak hij er zelfs bij voorbaat zijn veroordeling over uit. Zouden de hedendaagse schilder- en beeldhouwkunst hem echter, in hun gesmoordheid, hun vergruizeling, hun gespletenheid, geen beeld hebben getoond van onze tijdgenoot, als vormgeving vanzelf hemelsbreed verschillend, in wezen niet zoveel afwijkend van dat van de 17de-eeuwer, met een hart vol krochten en spelonken, zoals een La Bruyère, een Bossuet, een Racine, hijzelf het tekende?

“Wat is het mensenhart toch voos en vol drek!” verzucht hij in zijn *Pensées*. Nee, een optimist was Pascal allerminst. Onze moderne denkers wel? Het is opvallend hoe weinig blijde boeken geschreven worden; onze humoristen zijn zelfs nog wrang.

Nu is één ding bijzonder merkwaardig. De leidende geesten hebben de mens steeds een spiegel voorgehouden waarin zijn portret verre van gunstig verschijnt, en hij herkent er zich in. (Alleen wie het leven een kermistent waant, meent met het verwrongen beeld van een lachspiegel te doen te hebben.) Als hij evenwel geconfronteerd wordt met zichzelf als met een edel wezen, komt hij zich evenmin vreemd voor. Hij weet zich gericht op waarheid, schoonheid, goedheid en liefde, en ziet hij zijn medemens in nood, dan voelt hij dat die, met immers dezelfde gerichtheid, recht heeft op zijn hulp. Gelukkig worden is een diepe drang van hem, maar evenzeer gelukkig maken. En in zijn volste momenten jubelt hij het uit, ziet hij de wereld in feestelijk licht, vindt hij het leven waard om geleefd te worden. Een bloem, een kus, een vragende kinderblik — niet alle poëten zijn zwartkijkers.

Het christendom predikt een blijde boodschap. De boeien zijn geslaakt, de mens is vrij. Niettemin is het christendom lange tijd een sombere godsdienst geweest: angst voor de zonde was dodelijk voor de blijdschap. Onze tijdgenoot bedankt voor het christendom van de donkere kerken, de muffe biechtstoelen, de hellepreken. Terecht: 's mensen oog is geschapen voor hemel, helderheid en licht. Hij kent God graag een ruim hart toe en heeft daarnaast vertrouwen in de mens, want naar Pascals woord overtreft de mens de mens in oneindige mate. In de opvoeding is hij voorstander van een wijze vrijheid die meer kans op welslagen biedt dan zachte dwang. De lichamelijkeheid, eens veroemd als schandelijke aanleiding tot zonde, ontdekte hij als een waarde in zichzelf en als het onontbeerlijk instrument tot zijn menselijke ontplooiing. Zo kwam hij ertoe het huwelijk te bezingen in andere toonaarden dan Sint Paulus het deed — onze romanschrijvers mogen er dan van maken wat hun belijft.

Dat hij de rede naar het tweede plan verwijst, behoeft niet te verwonderen als men met Pascal haar zwakheid inziet. Evenmin dat hij de neiging heeft haar te onderschatten ten gunste van het irrationele en niet zelden ten gunste van het benedenredelijke: leert de psychologie hem niet dat ook de instincten deel uitmaken van de mens? **Kennis beschouwt hij als minder belangrijk dan bijvoorbeeld karakter; leven en doen gaan hem boven denken en weten.**

Met deze, veel gehoorde opvattingen zou Pascal het, niettegenstaande zijn vaak verkeerd begrepen verheffing van *coeur* boven *raison*, niet eens zijn geweest. Zij horen immers thuis in het

kader van een mensbeeld dat onze tijdgenoot zich tegen de verdrukking in poogt op te bouwen en dat volslagen verschilt van dat van de eerder pessimistisch denkende 17de eeuw. Pascal geloofde weliswaar in goedheid, genade en deugd, maar als in iets wonderbaarlijks. Hij zag boosheid en zonde dagelijks om zich heen: voor de vlijmscherp waarnemende mensenkenner was dat het menselijk voor de hand liggende. Het andere voerde hij rechtstreeks terug op God. **“Ik heb de mens heilig, onschuldig, volmaakt geschapen,”** laat hij in de *Pensées* God zeggen, **“maar hij heeft zoveel heerlijkheid niet kunnen verdragen zonder tot hoogmoed te vervallen.”** Het edele in de mens is een overblijfsel van de staat die hij verloren heeft.

Is de Pascaliaanse visie op de mens sterk jansenistisch gekleurd, de moderne doet naturalistisch aan; men kan zich moeilijk aan die indruk onttrekken. Eerder waar lijkt een antithetisch denken — de mens is zo, maar evengoed zo — waarvan wederom Pascal een bijzonder intelligent voorbeeld is. De mens is **“de glorie en het uitvaagsel van het heelal”**. Hij is **“engel noch beest, en wie voor engel wil spelen loopt gevaar het beest uit te hangen”**. Hij is **“rechter over alle dingen en een onnozele aardworm”, “drager van de waarheid, poel van onzekerheid en dwaling”, “een monster, een chaos, een vat vol tegenstrijdigheden, een wonder”**.

Het dunkt ons dat Pascal ons denken omtrent de mens voor gevaarlijke eenzijdigheid kan behoeden. *Wel verdient het aanbeveling voortdurend voor ogen te houden dat hij naar de sombere kant overdrijft.* Daartegenover begeeft de hedendaagse christen, die ondanks klaarblijkelijke bewijzen van het tegendeel, hem door de kunst in al haar vormen geleerd, het leven tot een wandeling over rozen neigt te verklaren, zich in een overdrijving die zeker niet minder eenzijdig is. De gulden middenweg moge het stuitende hebben van een compromis, het schijnt dat de mens alleen dáár de waarheid vinden kan, als hij ze, gezien haar ingewikkeldheid en zijn zwak vermogen, ooit vinden zal.

Wie dit niet wil verstaan, treft het verwijt dat Huizinga in zijn profetisch boekje *In de Schaduwen van morgen* zijn tijdgenoten maakt: “Bij talloze mensen, ontwikkelden zowel als onontwikkelden, blijft tegenover het leven de speelhoging van de knaap permanent” (p. 165).

Een veilige gids op de weg naar de volwassenheid is Pascal niet, maar hij is een lucide gids. Met hem vallen de schellen van de ogen.

Drs. J. A. C. Lenders

Scene uit Pascal 's jeugd; zittend op de trap met wiskunde bezig.